

Головне управління статистики у Сумській області; ред. Л. І. Олехнович. – Суми : Головне управління статистики у Сумській області, 2013. – 671 с.

Summary

Prikhodko O.O., Kornus O.G. **Current State of Engineering Complex in Sumy Region.**

The article highlights the main features of the machine-building industry, Sumy region, problematic aspects of its development, the territorial organization. The ways to improve the level of industrial production were proposed.

УДК 91:332.1 (477.51)

О.О. Афоніна

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО
КОМПЛЕКСУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

У статті розглянуто територіальні компоненти культурно-освітнього комплексу Чернігівської області. Показано нерівномірність розвитку культурно-освітніх комплексів різних ієрархічних рівнів.

Постановка проблеми. Розвиток науково-технічного прогресу висуває нові вимоги до підвищення культурно-освітнього та інтелектуального рівня населення. В ситуації що склалася, велика роль належить культурно-освітнім закладам. Успішне їх функціонування потребує удосконалення територіальної організації культурно-освітнього комплексу. Недостатньо розробленими залишаються наукові основи функціонування культурно-освітнього комплексу в регіонах України у зв'язку із зростанням диспропорцій у розвитку окремих територій.

Метою дослідження є вивчення територіальної організації культурно-освітнього комплексу Чернігівської області.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих напрямів вивчення територіальної організації культурно-освітнього комплексу Чернігівської області є дослідження її структури. На початок 2011 року в Чернігівській області нараховувалося 2756 закладів освіти та культури, які складають культурно-освітній комплекс області [1; 2]. Протягом 2000-2011 рр. мережа культурно-освітніх закладів Чернігівської області зменшилася на 794 одиниці або 28,8%, з них закладів культури на 528 од., або 19,1%, закладів освіти на 266 од., або 9,7% від загальної їх кількості [5].

Центром обласного культурно-освітнього комплексу є м. Чернігів, де розміщена найбільша кількість культурно-освітніх закладів, взаємопов'язаних між собою різними видами зв'язків і відношень, які мають значний вплив на культурно-освітні комплекси різних ієрархічних рівнів. Тут здійснюється організа-

ція діяльності всіх видів дошкільних, загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, значної кількості професійно-технічних закладів, вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації, організація діяльності закладів культури клубного типу, бібліотек, музеїв, театрів та кінотеатрів.

Чернігівський культурно-освітній комплекс як суспільно-географічне утворення має складну ієрархічну структуру. В його межах нами виділено 5 міжрайонних, 22 районних, 68 кущових, 821 низовий та 623 елементарні культурно-освітні комплекси.

Міжрайонні культурно-освітні комплекси – це територіальні зосередження культурно-освітніх закладів у центрі адміністративних районів, які виконують міжрайонну функцію в системі розселення. Як правило, на території таких комплексів функціонують загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади, вищі навчальні заклади I-IV рівня акредитації і заклади культури (музеї, театри та кінотеатри) [3]. Враховуючи виділені параметри в межах Чернігівського обласного культурно-освітнього комплексу нами виділено: Чернігівський, Ніжинський, Прилуцький, Новгород-Сіверський та Бахмацький міжрайонні культурно-освітні комплекси.

Аналіз інтенсивності культурно-побутових зв'язків, особливості транспортно-географічного положення та культурно-освітнє значення центру комплексу, дозволило об'єднати міжрайонні культурно-освітні комплекси у 2 групи: сформовані, та ті, що формуються. Чернігівський та Ніжинський міжрайонні культурно-освітні комплекси належать до типу сформованих. Центрами цих комплексів є велике (м. Чернігів) або середнє (м. Ніжин) місто, що виконує важливі адміністративно-політичні, промислово-транспортні, наукові, культурно-освітні функції і має інтенсивні системотворні зв'язки з поселеннями відповідних комплексів. Так обсяги наданих культурно-освітніх послуг центром комплексу у 2011 році склали для Чернігівського культурно-освітнього комплексу – 863 тис. осіб, Ніжинського - 563,6 тис. осіб.

На стадії формування знаходиться Прилуцький, Бахмацький та Новгород-Сіверський міжрайонні культурно-освітні комплекси. Їх центрами є невеликі міста, що виконують значно менші за обсягом культурно-освітні функції. В них відсутні театри, вищі навчальні заклади I-IV рівня акредитації, значно меншою є кількість музеїв.

Міжрайонні культурно-освітні комплекси відрізняються за набором основних культурно-освітніх елементів та параметрами. Так найбільшим за територією, поселенським і демографічним потенціалами є Чернігівський міжрайонний культурно-освітній комплекс, який включає 8 районних культурно-освітніх

комплексів (Чернігівський, Ріпкинський, Куликівський, Городнянський, Менський, Щорський, Сосницький та Корюківський). Площа Чернігівського культурно-освітнього комплексу становить 12,1 тис. км² (38,1% площі області), об'єднує 552 поселення (36,2% поселенської мережі області), де проживає 537 тис. осіб або 49,3% населення області. Чернігівський культурно-освітній комплекс характеризується найбільшим набором культурно-освітніх елементів, а саме: 3 театри (75%), 277 бібліотек (37,4%), 11 музеїв (35,4%), 355 клубних установ (45,7%), 6 вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації (40%), 5 вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації (71,4%), 252 загальноосвітні навчальні заклади (38,6%) та 183 дошкільні заклади (42,1% від загальнообласного показника) [5].

Найменшим за територією, поселенським і демографічним потенціалами є Новгород-Сіверський культурно-освітній комплекс, який включає 2 районні комплекси (Новгород-Сіверський та Семенівський). Площа Новгород-Сіверського культурно-освітнього комплексу становить 3,2 тис. км² (10% площі області), об'єднує 164 поселення (10,7% поселенської мережі області), де проживає 47,8 тис. осіб або 4,3% населення області. Новгород-Сіверський культурно-освітній комплекс представлений найменшим набором основних культурно-освітніх елементів: 67 бібліотек (9%), 2 музеї (6,4%), 73 клубні установи (9,4%), 1 вищий навчальний заклад I-II рівня акредитації (6,6%), 49 загальноосвітніх навчальних закладів (7,5%) та 25 дошкільних закладів (5,7% від загальнообласного показника).

Розглянуті особливості структури міжрайонних культурно-освітніх комплексів показують на їх різноманітність та різні стадії формування. На етапі ринкових трансформацій виникають проблеми, пов'язані з їх формуванням, головною серед яких є проблема фінансового забезпечення, що стримує їх формування і розвиток. У зв'язку з цим виникає необхідність застосування диференційованого підходу до вирішення проблем їх розвитку.

Районні культурно-освітні комплекси формуються в межах адміністративних районів Чернігівської області, і є елементами ієрархічної структури обласного культурно-освітнього комплексу. В Чернігівській області нами виділено 22 районних культурно-освітніх комплекси.

Районні культурно-освітні комплекси Чернігівської області відрізняються за набором елементів. Центри районних культурно-освітніх комплексів різні за формами розселення. Функції центрів районних культурно-освітніх комплексів виконує 14 міст і 8 селищ міського типу. Серед міст 11 – районного значення, 3 – обласного значення (м. Чернігів м. Ніжин м. Прилуки). Культурно-освітній

комплекс у якому центр – місто обласного підпорядкування, в соціально-економічному аспекті більш сформований порівняно з іншими комплексами. Тому зусилля місцевих органів влади повинні бути спрямовані на активізацію розвитку центрів, які є малими містами або селищами міського типу і комплексу в цілому.

Внаслідок проведеного аналізу основних культурно-освітніх показників, нами виділено три групи районних культурно-освітніх комплексів за рівнем розвитку. Перша група з **високим** рівнем розвитку та активністю використання культурно-освітнього потенціалу включає в себе чотири районні культурно-освітні комплекси: Чернігівський, Ніжинський, Прилуцький та Менський. Заклади культури і освіти у вище перелічених районних культурно-освітніх комплексах характеризуються високим ступенем розвитку у містах та середнім – у сільській місцевості. Друга група має **середній** рівень розвитку. До неї входить десять районних культурно-освітніх комплексів: Бахмацький, Бобровицький, Борзнянський, Ічнянський, Козелецький, Коропський, Новгород-Сіверський, Носівський, Рішкінський та Семенівський. Вони мають добре розгалужену транспортну мережу. Для більшості з них характерним є наявність в адміністративних центрах професійно-технічних навчальних закладів, що готують спеціалістів для сільського господарства, будівельної галузі та сфери послуг.

До третьої групи, що має **низький** рівень розвитку культурно-освітнього комплексу, ми віднесли вісім районних культурно-освітніх комплексів: Варвинський, Городнянський, Корюківський, Куликівський, Сосницький, Срібнянський, Талалаївський та Щорський. Вони характеризуються значною кількістю поселень, в яких відсутні дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади. У двох з них (Срібнянський та Сосницький) наявні професійно-технічні навчальні заклади, які формують зону впливу в межах адміністративного району. Це є причиною посилення міграційних потоків студентської молоді до їх центрів.

Кущові культурно-освітні комплекси формуються в межах периферійної частини адміністративних районів. Центрами культурно-освітніх комплексів даного ієрархічного рівня можуть бути села, селища або міста, що розміщуються на значній відстані від райцентру і відіграють роль центру відповідного "куща". Їх величина залежить від функціональної структури ядра, яке відрізняється серед навколишніх поселень вищим соціально-економічним потенціалом, наявністю закладів культури та освіти міжселенного значення.

При виділенні кущових культурно-освітніх комплексів нами враховано особливості транспортно-географічного положення центрів комплексу та їх соціальні функції, кількість населення та наявність елементів культурно-

освітнього комплексу міжселенного значення. В Чернігівській області нами виділено 68 кущових культурно-освітніх комплексів. Центрами кущових культурно-освітніх комплексів є сільські поселення (50), селища міського типу (16) та 2 міста (м. Остер і м. Батурин).

Кущові культурно-освітні комплекси Чернігівської області відрізняються за параметрами. Найбільшим за поселенським та демографічним потенціалами є Остерський культурно-освітній комплекс, що охоплює 40 поселень, в яких проживає 21 тис. осіб. Великими за кількістю поселень є Любецький, Батуринський, Ковпитнянський культурно-освітні комплекси, за чисельністю населення – Лосинівський, Парафіївський, Ладанський. Найменшими за кількістю поселень є Дігтярівський, Яблунівський, Орловський, за чисельністю населення – Івангородський, Горбівський, Лихачівський культурно-освітні комплекси [4].

Кущові культурно-освітні комплекси відрізняються забезпеченістю закладами освіти та культури. Чим більша кількість поселень, які тяжіють до ядра куща та кількість населення самого куща, тим більша забезпеченість закладами культурно-освітнього призначення (позашкільні заклади, клубні установи, музеї, бібліотечні установи).

Низові культурно-освітні комплекси є територіальним поєднанням компонентів культурно-освітнього комплексу в поселеннях, які є організуючими в низових системах розселення. Центром низового культурно-освітнього комплексу є поселення, яке виконує функції центру селищної або сільської ради. Наприклад, такими поселеннями будуть ті, в яких функціонує загальноосвітня школа I-II чи I-III ступеня, бібліотека або клубний заклад. Важливою умовою функціонування конкретного закладу культури чи освіти є кількість населення, наявність сільськогосподарських та інших підприємств, зайнятість населення та ін. На території Чернігівської області нами виділено 821 низовий культурно-освітній комплекс.

Найнижчий ієрархічний рівень формують **елементарні культурно-освітні комплекси** як територіальне поєднання, що сформувалося внаслідок тісних зв'язків і відношень культурних і освітніх закладів в певному типі поселень. На території Чернігівської області нами виділено 623 елементарні культурно-освітні комплекси. Це поселення людністю близько 100 осіб, в яких функціонує початкова школа, клуб чи бібліотека. Якість культурно-освітнього обслуговування в таких поселеннях має елементарний (спрощений) характер.

Висновки. Просторова організація діяльності кожного закладу культури і освіти має зони (території) впливу. Клубні заклади, бібліотеки, загальноосвітні навчально-виховні заклади мають повсюдний характер розміщення і формують

зони впливу (частина поселенської зони міста, сільське поселення, де конкретний тип закладів культури і освіти відсутній) і визначаються як складові системи культурно-освітнього комплексу місцевого рівня.

Література

1. Статистичний збірник закладів культури Чернігівської області за 2011 р. / [за ред. Т.В. Дусь]. – Чернігів: Головне управління статистики у Чернігівській області, 2012 р. 2. Статистичний збірник закладів освіти Чернігівської області за 2011 р. / [за ред. Т.В. Дусь]. – Чернігів: Головне управління статистики у Чернігівській області, 2012 р. 3. Флінта Н.І. Культурно-освітній комплекс регіону і його територіальна організація (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Флінта Наталія Іванівна; Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2005. – 20 с. 4. Веб-портал музеїв і заповідників Чернігова та Чернігівської області [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://museum.cult.gov.ua/> 5. Головне управління статистики у Чернігівській області. Статистична інформація: освіта і культура [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://chernivstat.gov.ua/statdani/>

Summary

Afonina O.O. Territorial Organization of Cultural and Educational Complex of Chernigiv Region.

In the article the territorial components of a cultural-educational complex of the Chernigov area are reviewed. The non-uniformity (irregularity) of development of cultural-educational complexes of miscellaneous hierarchic levels is routine.

УДК 911.3 : 314.96 (477.52)

С.І. Сюткін, О.О. Панова

ГЕНДЕРНИЙ ПОРТРЕТ СУМЩИНИ

У статті розглядаються актуальні проблеми впровадження гендерної складової в усі сфери життєдіяльності населення для підвищення гендерної культури українського суспільства та усунення гендерних диспропорцій на ринку праці, в державному управлінні, в демографічній сфері тощо. Значну увагу автори приділяють формуванню поняттєво-термінологічного апарату гендерної географії.

Постановка проблеми. Гендерними дослідженнями в Україні займаються переважно представники гуманітарних наук – філософи, соціологи, політологи, історики, психологи, демографи, економісти. Їх дослідження включають перед усім психологічні, галузеві та вікові аспекти. Системні суспільно-географічні дослідження даної проблематики фактично відсутні (можна відзначити хіба що захист дисертації Кривець О.О [3]). Саме тому проблеми гендерної географії тривалий час залишаються поза увагою.

Метою дослідження є аналіз гендерних співвідношень у суспільно-географічних процесах та з подальшим обґрунтуванням системи заходів для підвищення гендерної рівності в Сумській області та Україні в цілому.